

Stormklocketiden och ”hårdstensbolsjevismen”, 1918–1929

Andlig upprustning och barnverksamhet

Från slutet av 10-talet och under en stor del av 20-talet var *Stormklockan* Flygs viktigaste tribun. Från mitten av 20-talet fick *Folkets Dagblad*, den tidning som Flyg sedermera skulle bli redaktör för, en alltmer framskjuten plats och efter partisprängningen 1929 kom den att ta över helt. Det var i egenskap av studieledare i ungdomsförbundet som Flyg publicerade vad som möjligen är den första artikeln i *Stormklockan*. Den behandlade föga överraskande studieverksamheten och dess roll. Redan i denna första artikel spänns innehållet kring ett tema som kom att bli ytterst centralt i Flygs tidiga förkunnelse, nämligen frågan om ”kulturfaran” och behovet av andlig upprustning.

Denna kamp riktade sig, liksom i andra delar av arbetarrörelsen, mot vad som benämndes Nick Carter-litteratur.⁹⁶ Genrebenämningen härstammande från den fiktive detektiven med samma namn som var huvudpersonen i en rad enklare romaner och häften tryckta vid 1900-talets början med titlar som *Jagad öfver atlanten eller Nick Carter efter smugglare* och *En mästare i förslagenhet eller Nick Carter och juvel-tjufvarna*. I den tidiga arbetarrörelsen gjordes denna litteratur synonym med begreppet ”smutslitteratur”. Då Flyg i sin artikel blickade bakåt mot bildningsarbetets början var det också mot denna smutslitteratur som udden riktades. Kampen kvarstod även om den tycktes tillfälligt vunnen. Samtidigt ansågs en värre fara hota: biografen. Det var på vita duken som Nick Carters efterföljare grasserade ostört. Särskilt var det den utländska massproduktionen av film som man vände sig mot. Den

Bild 1. En ung Nils Flyg i hatt. Okänd fotograf. Nils och Elsa Flygs samling, Arbetarrörelsens arkiv.

inhemska svenska filmkonsten var däremot värd ett erkännande. Att skilja god från dålig kultur var ett projekt som på sikt syftade till att höja hela den arbetande befolkningen – ”den stora massan i Grottes kvarn” – till en nivå där socialismens framtidsrike syntes dem klart.⁹⁷ Skiljelinjen mellan de internationella massprodukterna och de högtstående svenska är naturligtvis intressant att notera för en person som principiellt bekände sig till internationalismen men med tiden skulle bli nationellt befryddad. Med Kominterns bildande och en med åren tilltagande solidaritet med den sovjetiska samhällsuppbyggnaden kom dock ett större engagemang för den internationella filmen, då i form av det ryska företaget Proletkino och dess produkter.⁹⁸

Jämte smutslitteratur och degenererad borgarfilm fanns ytterligare

hot mot arbetarnas växande upplysning. Ett sådant var alkohol. "Dundersupningen" höll arbetarna i schack. Spritkapitalisterna strödde sina frestelser på de svaga människornas levnadsvägar, just de personer som behövde räddas åt kampen. Av detta skäl propagerade man också för ett rusdrycksförbud i folkomröstningen 1922.⁹⁹ På samma sätt höll kortspel, fotboll och "importerad negermusik" folket på en andligt låg nivå.¹⁰⁰

Sprit, kortspel, dans och fotboll var man således emot.¹⁰¹ Vad var motivet för denna puritanism? Gällde det kulturens egenvärde? I det tidigare citatet från *Röda Röster* finns en sådan tendens, men under det tidiga 20-talet bleknar denna uppfattning. Den andliga upprustningen och kampen mot de låga kulturyttringarna gällde nu något annat. Den gällde klasskampen. I själva verket sågs kulturkampen som identisk med klasskampen: om dunderupningen bedövade folket så att de inte orkade med revolutionen så var smutslitteratur och dålig biografilm det som höll arbetarna på en så låg andlig nivå att de efter den revolutionära urladdningen inte skulle kunna bära den politiska makten. Latent i detta resonemang ligger i själva verket en individualistisk tendens, i den meningen att politisk förändring börjar inifrån. Att arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk hade Marx skrivit redan i *Kommunistiska manifestet*. Men också arbetarklassen bestod av individer som behövde känna plikt och ansvar för sin egen moraliska och andliga upprustning. Mest pregnant formulerade Flygs tidige vapenbroder Zäta Höglund det när han skrev att varje landvinning var värdelös om den inte följdes av "självansvarets nya, högre moral".¹⁰² Det som eftersöktes av Flyg var i själva verket en ny människa, präglad av lojalitet mot kampen och klassen och kraven på andlig resning var djupt moraliska. Tematiken om den pånyttfödda människan präglad av en högre samhällsmoral kom senare att gå igen också hos Sven Olov Lindholm.

Ett sidospår i tematiken om den nya människan, särskilt i denna tidiga fas, var Flygs engagemang i den kommunistiska barnverksamheten. Som "farbror Svante" medverkade han flitigt i rörelsens barnpublikationer, som tidningen *Solglimt* och den till julen utkommande *Smällkaramellen*. Han gick i bräsch för de så kallade barngillena, ett slags socialistiska barn- och ungdomsföreningar som skulle hålla arbetarklassens

telningar från de förhatliga söndagsskolorna som hotade att fördunkla de små sinnena med religionens opium.¹⁰³

Han författade också själv en pjäs, *Framtidsfolket*, med syftet att den skulle framföras vid barngillenas sammankomster. Här får den fiktive redaktören Berger lägga ut texten om ägandets och slavsamhällets uppkomst, arbetarrörelsens kamp mot oförrätterna, och barngillenas plats i denna kamp:

Barngillet vill alltså göra barnen till medlemmar och aktiva kamrater i arbetarrörelsen. Det vill föra små och stora arbetare samman till gemensamt arbete för en kommande lyckligare tid. Det vill lära barnen förstå de stora, ädla tankar som bär upp den över hela världen utbredda arbetarrörelsen. Det vill lära barnen känna kommunismen som skall avskaffa fattigdom och rikedom och göra människorna till bröder och systrar.¹⁰⁴

Härefter följer enligt manus leverop och applåder, varefter församlingen stämmer upp i barnvisan *Höga berg och djupa dalar*. En tablå senare gör fienden, i form av pastorn och skolläraren, entré i skådespelet. Blixtnabbt brister kommunistungdomen då ut i Flygs visa ”Framtidsfolket”, och besjunger ”framtidlandet där kung Rättvis har all makt”.¹⁰⁵ Sceneriet visar i sin helhet vilken roll barn och ungdom tillmättes och hur viktigt det var att de hölls undan det kapitalistiska samhällets ideologiproducerande institutioner. Det gällde inte bara kyrkan och söndagsskolan, utan även folkskolan och krigsmakten. Hela inriktningen på barn och ungdom var tänkt att forma just en ny människa beredd till målmedveten handling. Den ”unge, kække kamraten” skulle stärka sin själ såväl som kropp för större uppgifter.¹⁰⁶

Att det tidiga 1900-talet karakteriserades av en ungdomskult har i en svensk kontext studerats inte minst av Henrik Berggren.¹⁰⁷ Till ungdomen knöts en stark förhoppning om förändring. Så till vida var ”ungdomen” generationen för den frambrytande moderniteten som sådan, men den exploaterades brett; av företrädare för nationen, för klassen, av scouter, nykterhetsivrare och andra. Det är i just detta sammanhang frestande att göra jämförelsen med senare tiders ungdomsorganisationer i de stater där nazism och kommunism med tiden upphöjdes till statsideologi; det

gäller såväl tyska Hitlerjugend respektive Bund deutscher Mädel, som den östtyska pionjärorganisationen, sovjetiska Komsomol och många andra. Utmärkande för dessa organisationer då de ställs vid sidan av senare tiders västerländska demokratiska ungdomsorganisationer är att omvärlden i samtliga ovanstående fall ses som en fiende som riskerar att korrumpera unga människors sinnen. Även om dessa organisationer blev intimt lierade med staten, var man i retorik och självbild ofta subversiv, mot ett "rådande system". Enligt Berggrens forskning kom exempelvis den socialdemokratiska ungdomsrörelsen att successivt representera en annan möjlig hållning: en möjlighet till ungdomligt politiskt engagemang utan konflikt med det rådande politiska systemet. I ovanstående organisationer var fokus istället ställt mot att från grunden skapa en ny människa oanfrätt av den borgerliga konvensens olater, skolad från grunden med målet att bygga det nya och bättre samhället, och vägen dit ofta kantad av sång och vad som betraktades som frisk lekfullhet och kamratskap.¹⁰⁸ Den speciella roll som det uppväxande släktet tillmättes kunde i dessa samhällen också ta sig rent rituella, pseudoreligiösa uttryck, i hyllandet av enskilda barn som martyrer eller rollmodeller tydligt användbara i folkpedagogiken.¹⁰⁹ Att barn och ungdom betraktades som en särskilt viktig grupp visar tydligt mot vilket tidsskikt rörelsen arbetade: framtiden. De var framtidens folk, just som Flygs titlar föreskriver, och i nuet skulle de tränas för kamp. Efter den storm som förestod skulle sedan stiltje och harmoni råda – i "framtidlandet där kung Rättvis har all makt" som barnen sjunger i visan ovan. Sammanfattningsvis kan sägas att kampen hade en egen generation och en temporal riktning. Men den hade även en särskild energi, här uttryckt i begreppet "storm". Här finns återigen överlappningar med den national-socialistiska ungdomsrörelsen. På samma sätt som det är illustrativt att den ungdomsrörelse Flyg representerade publicerade sina artiklar i *Stormklockan*, är det betecknande att Lindholmrörelsens ungdomsorgan senare kom att heta *Stormfacklan*.

Ententebourgeoisien och NF:s militarism

En tidig och ideologiskt grundläggande tematik rörde också förhållandet mellan kapitalism, imperialism, militarism samt de organisationer och maktcentrum som kunde knytas till dessa antipatier. En central vattendelare och grundläggande konfliktorsak i 10-talets arbetarrörelse var hållningen till militarismen.

Vid Andra arbetarinternationalens kongresser i Köpenhamn och Basel hade man lovat varandra att inte dras med i det eskalerande krigshotet utan stå upp för den antimilitaristiska hållningen. När de nationella socialdemokratiska partierna ändå inte motsatte sig mobiliseringen under sensommaren 1914 ledde detta till vad som kan kallas en intern svekdebatt. Arbetarrörelsen splittrades. De kritiker som stod upp för den antimilitaristiska linjen hade dessutom ofta kritiserat de socialdemokratiska partiernas tilltagande reformism. Dessa delar av den splittrade rörelsen såg senare den ryska händelseutvecklingen som förebildlig och inordnade sig Kommunistinternationalens arbete. Denna grundades 1919 och Flygs parti anslöt sig 1921, efter att de som inte accepterade anslutningskraven skilts av. Redan året efter krigsutbrottet samlades emellertid flera radikala socialister i den schweiziska byn Zimmerwald för att underteckna ett manifest med syftet att återupprätta de socialistiska partiernas antimilitarism och internationalism. Representanter för ett tiotal länder deltog. Bland andra var såväl Lenin som Grigorij Zinovjev, som under en stor del av 20-talet kom att vara ordförande för Komintern, på plats för de ryska bolsjevikerna. De svenska socialisterna representerades i Zimmerwald av Stormklockeskribenterna Zäta Höglund och Ture Nerman.

Också för Flyg var antimilitarismen tidigt central. Den äldsta handlingen i hans personarkiv är ett flygblad från militäragitationskommittén, tryckt 1908.¹¹⁰ Visserligen hade han själv gjort militärtjänst som livgardist och paraderat i pickelhuva och epåletter, men det var knappast en bild av den principiella inställningen.¹¹¹ Själv utvecklade han det antimilitaristiska temat inte minst i ett par tematiskt anknutna artiklar i *Stormklockan*. Flyg länkar här samman flera andra centrala tankar

kring socialdemokratins förräderi, antikapitalism och antiimperialism, men också en stark motvilja mot Nationernas förbund.

Flyg tar i artiklarna sin utgångspunkt i en socialdemokratisk fredsresolution. I allmänna ordalag fastslår denna resolution att det är varje medborgares plikt att avlägsna krigsfaror, att inte hetsa till krig och att verka för samförstånd. Flyg avfärdar resonemanget som småborgerlig pacifism, som kunde skrivits av "vilken reaktionär borgare som helst". Härefter ställs en rad retoriska frågor. Manar socialdemokratien till kamp mot "den bestående kapitalismen, där alla 'krigsfaror' ytterst bottnar"? Visar man på finansmännens och deras politiska hejdukars ständiga strävan att förbereda ett krig? Säger man att det endast är arbetarklassens övertagande av den ekonomiska och politiska makten som verkligen kan skapa folkförsoning? Nej, det gör man inte. Det enda man till synes har att erbjuda är Nationernas förbund, eller "ententebourgeoisins organisationsskapelse" som förbundet kallas. Flyg fortsätter:

Nationernas Förbund är en organisation bildad av den ledande ententebourgeoisin, för dess intressen samt att därför förbundets förmåga att hindra ett krig i det ögonblick ett sådant på grund av ekonomiska förvecklingar hotar, är absolut lika med noll.

[...]

Den enda garantin mot ett nytt krig, det är det internationella proletariats förnyade samling kring den andra internationalens förrådade resolutioner om kriget och militarismen. Dessa har idag upptagits av den Kommunistiska Internationalens partier i de olika länderna. I dem har klart formulerats att krigets orsaker finnas i det bestående kapitalistiska systemet självt, att kriget kan förhindras endast genom revolutionärt arbete och kamp mot detta samhällssystem samt att denna kamp endast kan föras av det internationella proletariatet i en fast sammansluten organisation vars massor ej låter sig lockas eller kommenderas ut i något som hälst krig, även om det kallas "försvarskrig".¹¹²

Så såg analysen ut. Det vägande problemet i socialdemokratins svek är alltså att den principiellt anses ha accepterat kapitalismen. Det är den som alstrar krig. Det innebär också att det finns en viktig principiell

skillnad mellan pacifism och antimilitarism. Pacifismens allmänna uttjtelser om fred och samförstånd är fullständigt poänglösa eftersom de inte vilar på en analys av krigets bakomliggande orsak – kapitalismen. Denna härskade oinskränkt i de länder som kunnat diktera Versailles-fredens villkor. Inte minst Storbritannien står här i skottgluggen.

Eftersom kapitalismen till sin natur är aggressiv och med militära medel strävar efter att värna sig själv följer också att den är expansionistisk och imperialistisk. I andra sammanhang talas explicit om ”ententeimperialismen” som en synonym till den ententebourgeoisie Flyg nämner, eller rättare sagt blir den en effekt av att bourgeoisiens makt lämnas intakt. Uppfattningen att ett av de kapitalistiska staterna behärskat NF ägnar sig åt att förslava och inringa de stater som inte ingår i alliansen är också en följdverkan av denna grundsyn. De gamla ententestaterna anses ha tvingat de neutrala NF-staterna till ekonomisk blockad av revolutionens Ryssland. Likaledes har det besegrade Tyskland förvandlats till en slavnation och ”dess arbetande folk till trälar åt ententekapitalet”. Det anses foljdriktigt inte heller otroligt att ”Tyskland och Ryssland drivas samman för att med gemensamma krafter bryta sönder de tvångströjor som ententeimperialismen har sökt pålägga dem båda två”.¹¹³ Det var en tankegång som inte heller var främmande i den tyska radikalkonservativa idémiljö som nämndes inledningsvis.¹¹⁴

Det är förvisso inte Flyg som står bakom citaten i just detta fall. Det är Ivar Vennerström, en i raden av Flygs vapenbröder som efter någon av de många splittringarna – i Vennerströms fall 1921 – sipprade tillbaka in i socialdemokratien där han småningom slutade som försvarsminister. Även om citatet således inte är Flygs är tankarna likafullt illustrativa för den tankevärld som också var hans. För det första visar de att det primärt är den arbetande befolkningen som drabbas av NF:s aggressiva imperialism. För det andra visar de att de potentiella arbetarstaterna varifrån hotet mot den kapitalistiska överhögheten ansågs komma vid denna tid var två: Ryssland och Tyskland. Artiklarna härstammar från det tidiga 20-talet. Att Ryssland som kastat tsarismens ok och gett all makt åt sovjeterna tilldrog sig ett positivt intresse i Flygs kretsar är självklart. Mer intressant är att Tyskland tillskrevs en liknande poten-

tial. Minnena från spartakistupproret hölls levande, och Flyg riktade ofta blicken söderut.

I broschyren *Sverige följer med sin tid* skriver Flyg åtskilligt om just den tyska situationen. Det är 1924, Dawesplanens år, och i centrum står försöken att lösa frågan om det tyska krigsskadeståndet. Flygs inställning är att ententebourgeoisins mål är att förhindra en proletär revolution och låta de egna kapitalintressena stärka kontrollen i vad som liknar en total utplundringsaktion. Ruhr och Rhenlandet ska hållas ockuperat, totalskadeståndet ska inte nyregleras, utländska kommissarier ska kontrollera järnvägar, sedelbank, guldreserver samt bestämma tullar och skatteuttag, och de skadeståndssummor som betalas ska användas för att hjälpa det internationella kapitalet att köpa tyska företag. Och "[a]llt detta", skriver Flyg, "har tyska bourgeoisien och socialdemokratin gått med på, därför att de hellre säljer folk och land till ententekapitalismen än låter det tyska proletariatet råda". Även om den tyska bourgeoisien här ges skulden, så är det ett internationellt opererande kapital som är den huvudsakliga destruktiva kraften.¹¹⁵

Avslutningsvis menar Flyg i sin broschyr att det stundar en hård och avgörande kamp mellan "västerns kapitalism och österns socialism". För denna kamp måste Sveriges arbetare och fattiga bönder beväpna sig för sina intressen och slåss för österns socialism. Det finns dock, i linje med ovan, en möjlighet till en annan socialism än "österns":

Kommunisterna står under Moskvas kommando ropar såväl socialdemokrater som borgare. Ja vi står under "Moskvas kommando", helt enkelt därför att vår, av oss själva valda, internationella ledning är förlagd till Moskva. Skulle den, genom att Tysklands arbetare fullbordade sin revolution, kunna förläggas till Berlin, så kommer vi att stå under "Berlins kommando".¹¹⁶

Resonemanget är i sin helhet bestickande av två skäl. För det första för att Flyg accepterar det förvisso lånade begreppet "österns socialism" som en beskrivning av den Kominternstödda socialismen. Att kommunismen på detta sätt framställdes som en orientalisk främling i den svenska politiken var en retorisk strategi bland nationellt sinnade, men

bilden kunde användas av företrädare för stora delar av det politiska spektrumet. Flygs levnadstecknare Håkan Blomqvist har i andra sammanhang visat att beskrivningen av kommunismen som en ”socialismus asiaticus” förekom ända in i socialdemokratin.¹¹⁷ Även om Flyg gav denna österns socialism en positiv värdering, så är den synbarliga acceptansen av begreppet intressant att notera.

För det andra är det intressant att se spekulationerna om de tyska arbetarnas resning. Tanken att de tyska arbetarna skulle kasta det ok som kapitalism och NF-bourgeoisie lagt på dem och skapa en stat av och för arbetare är en tankefigur med bärkraft långt in i den idémiljö Flyg småningom skulle tillhöra. Även om han ovan med full kraft propagerar för österns socialism, så kan man av formuleringarna ana att Berlin ses som en väl så lämplig kommandobrygga för arbetarnas sak.

Kapitalism och imperialism

Sådana är alltså Flygs tankar kring NF som en ”konservburk” för militarismen.¹¹⁸ Något mera övergripande bör här också sägas kring grundvalarna för denna ståndpunkt: antikapitalismen och antiimperialismen. Få av Flygs tidiga artiklar kretsar primärt kring kapitalismen. Allmänt stödjer han tanken att kapitalism är ett profitsystem, och att dess grundläggande orättvisa består i att den som säljer sin arbetskraft inte får njuta sitt arbetes frukter. Dessa exploateras av den som köper arbetarens arbetskraft till ett pris som inte motsvarar arbetsinsatsens värde.¹¹⁹ Snarare än att vara huvudtemat i Flygs skrifter så kan denna tanke sägas vara ett grundläggande postulat. Vilka fel ser då Flyg i övrigt i kapitalismen? Utöver att den inkorporerat ett element av stöld kan två saker extraheras: den alstrar kriser och den alstrar expansionism.

Krisen tillhör det kapitalistiska systemets essens. Den är oundviklig och återkommande. I broschyren *Dagens hårda verklighet* teoretiserar Flyg, med hjälp av Kominternekonomen Eugen Varga, kring problemet. Grundtanken är att det finns ett återkommande drag av överproduktion i det kapitalistiska systemet. Produktionen följer sin egen dynamik och den är mer eller mindre skild från människors behov. Följden blir att lagren och varuhusen fylls utan att kunna avyttras, med konsekvensen

att produktionen till slut måste avstanna och arbetaren blir arbetslös. Produktionen kan sedan inte sättas igång förrän det återigen finns en köpare. Men den potentielle köparen är just den arbetare som i ett tidigare läge permitterats eftersom det då inte fanns tillräcklig efterfrågan på de produkter han producerat. I detta läge har han ett trängande behov av varorna, men han saknar på grund av sin arbetslöshet också köpkraft. Sammanfattningsvis blir situationen den att "[l]andets verkstäder stå stilla, dess arbetare gå arbetslösa på grund av att de är för fattiga att köpa de produkter de genom sitt arbete skapat".¹²⁰ Denna typ av dissonanser kan det kapitalistiska systemet inte lösa av sig självt, vilket bevisar dess otillräcklighet.

Kapitalismen är således dubbelt orättfärdig. I första läget tvingar den arbetaren att sälja sin arbetskraft till ett alltför lågt pris. I andra läget är det omöjligt för honom att köpa de varor han själv producerat och nu behöver för sitt uppehälle. Trots detta är det värt att notera att problembeskrivningen kretsar kring arbetslösheten och den proletarisering som följer i dess spår. Eftersom lönearbete förutsätter exploatering skulle man här förväntat sig en skarpare polemik och ett tydligare fokus på alternativet till ett system med lönearbete. Även om Flyg gärna häcklar socialdemokratin för att vilja rädda kapitalismen, kan man här ändå ana en acceptans för tanken om full sysselsättning.

Den andra invändningen mot kapitalismen, att den till sin karaktär är expansionistisk, kretsar ofta kring begreppet "imperialism". Flyg, som var studieförbundets store kännare av Lenin, refererar till dennes verk i en rad sammanhang. Imperialismen är inget undantag. Ingen anses ha sammanställt en mer klagörande analys av imperialismen än Lenin gör i sin bok "Imperialismen som kapitalismens yngsta etapp" som Flyg kallar den. I den tidigare nämnda broschyren *Sverige följer med sin tid* ger Flyg ett fylligt referat av Lenin på denna punkt. Han gör också Lenins analys till sin.

Imperialismen betraktad som ett stadium av kapitalismen har enligt Flyg (och Lenin) tre särdrag: den är monopolistisk, parasitisk och avdöende. Möjligen lever företrädare för kapitalismen i tron att systemet kännetecknas av fri konkurrens. Men i själva verket är just det monopolistiska draget det som dominerar. Monopolismen yttrar sig i

karteller och truster och i att storbankerna stärker sin maktställning. Centralt för systemets expansionistiska karaktär är att trusterna strävar efter att kontrollera råvarukällorna. Detta leder i sin tur till att världen under imperialismen blir alltmer ekonomiskt uppdelad av de maktägande ekonomiska enheterna vars strävan knappast är att konkurrera utan att upprätthålla sin maktposition – ”finanskapitalet eftersträvar ’herravälde men inte frihet’”, som Flyg skriver. I slutfasen innebär detta att en territoriell uppdelning av världen fullbordats. Stormakterna har annekterat och undertryckt de mindre nationerna. Rent sakligt innebär detta förhållande också att den exploatering som kapitalismen i sitt fundament bygger på blir global, och att de som hamnar nederst i denna näringskedja inte är det inhemska västerländska proletariatet – ”De imperialistiska stormakternas privilegierade lager av proletariatet lever delvis på bekostnad av de ociviliserade folkens hundratals miljoner människor”, avslutar Flyg.¹²¹

Till frågan om ententebourgeoisins maktställning hör också frågan om antisemitismen. Ges kapitalet på något sätt etniska förtecken? Det tycks inte som att Flyg själv i denna tidiga fas rör sig med några antisemitiska stereotyper. ”Bourgeoisie” och ”kapital” är opersonliga storheter, och enskilda bankirer och industrimän av judisk härkomst har Flyg till synes inget intresse av att särskilt fokusera. Det innebär dock inte att den politiska närmiljön i övrigt är fri från antisemitiska stereotyper. I *Stormklockan* publicerades exempelvis återkommande en karikatyr av en pantlånare med stereotyp judiska drag. På frågan om man kan få låna på sin fläckfria själ svarar denne: ”Dra åt dess hållfete! Här belånas endtest värdeföremål!” Stavningen är avsiktligt felaktig och är en språklig anspelning på jiddisch. Karikatyren publicerades återkommande, också så sent som 1928. Bilden var då densamma, men språket moderniserad korrekt svenska. Skälet till detta kan man spekulera i. Möjligen beror det på att det då tillkommit nationalsocialistisk och fascistisk press som publicerade motsvarande och värre karikatyren. Mot dessa rörelser polemiserade man, och det antisemitiska anslaget kunde av detta skäl möjligen tonas ned.¹²²

Det kan konstateras att det ”antisemitiska bakgrundsbrus” som flera forskare slagit fast som existerande också i en svensk kontext hade

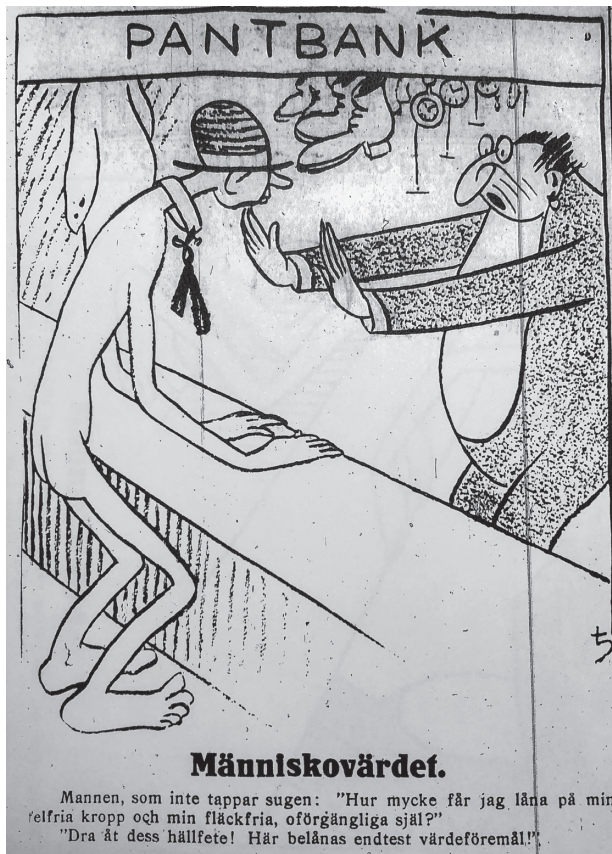

Bild 2. Karikatyr ur *Stormklockan*, publicerad flera gånger under 1920-talet.

naturliga vägar in i de vänsterpolitiska miljöerna via bilden av juden som kapitalist.¹²³ Det fanns i Flygs närmiljö ibland en kluven inställning till en uttalad antisemitism. Å ena sidan markeras avstånd till "antisemitbacillen" som den kunde te sig exempelvis i den år 1923 grundade Antisemitiska Föreningen. Å andra sidan tycks detta avståndstagande ibland villkorat, och knutet till vad man uppfattar som en felaktigt inriktad antisemitism. Ture Nerman skriver exempelvis i en artikel från 1924 att det

[a]lltid är en *viss sorts judar* man vill åt. Man hetsar visserligen privat, när så behövs – bland de fattiga – emot de rika judarna, men när det gäller är det aldrig dessa judekapitalister man vill åt utan de *revolutionära judarna*. Det är det mest karaktäristiska draget i hela antisemitismen, att den är en reaktionär, *kontrarevolutionär rörelse*. Om den vände sig mot de judar – Stinnes, Rothschild etc. – som i intim samverkan med kristna rasrena ”germaner” och annan härlighet är exponenterna för det kapitalistiska prejeriet och våldet, då skulle man i någon mån kunna förstå antisemitismen. Men så sker aldrig. Så ärlig är man inte. Vilken antisemitisk tidning törs säga ett ord om de rika, utsugande judarna? Nej, dem *samarbetar* man med!¹²⁴

Mitt i polemiken laborerar Nerman alltså med en kategori ”utsugande judar” och en typ av antisemitism som går att förstå. När *Folkets Dagblad* året efter recenserar Henry Fords *Den internationalen juden* är mönstret detsamma. Principiellt avfärdas boken som en antisemitisk agitationsbroschyr av sämsta märke. Icke desto mindre anser artikelförfattaren att det finns skäl att ta upp ”judefrågan” till behandling, men att denna då ska behandlas ”i sin helhet”.¹²⁵

Samtidigt som det finns en irritation över att den bolsjevikiska revolutionen ses som ett verk av Trotskij, Kamenev, Zinovjev och andra exponenter för ”världsjudendomen”, finns alltså också idén om kapitalismen som en del av en ”judefråga”. Man har å ena sidan en tydlig uppfattning att de uttalat antisemitiska rörelserna är starkt högerpräglade, man vänder sig mot dessa, och uppfattar sig som motståndare till antisemitismen. Men man är å andra sidan själv inte oanfäktad av antisemitiska idéer, och snarare än att avfärda existensen av en judefråga kritiserar man hur den formuleras.

Internationalism och skandinavisk enhetstanke

Principiellt lojal mot marxismens globalt internationalistiska paroller var Flyg också en tidig skandinavist. Särskilt under sin allra tidigaste verksamhet som skriftställare, då Andra internationalen dukat under i militaristiskt löftessvek och Tredje internationalen ännu inte skapats, hade Flyg ett starkt skandinavistiskt intresse. Det är inte orimligt att här

se intresset för Skandinavien som ett substitut för en mer vittfamnande internationell organisation. Senare blev parollen att den skandinaviska arbetarungdomen skulle ”röja väg” för Tredje internationalen, som en kohort i kampens frontlinje.¹²⁶ Skandinavians socialdemokratiska ungdomsförbund skulle växa starka ”fram till den stund då världsrevolutionens storm bruser fram över Nordens slätter och berg”.¹²⁷

Men tidigt lades också vikt vid den skandinaviska språkliga och kulturella likheten:

Skandinaviskt samarbete är tidens lösen. Nordens tre krönte huvuden ha haft sina sammankomster rätt så tätt på varandra. Och helt nyligen lästes i dagspressen ett meddelande att de kooperativa förbunden i de tre grannländerna gjort en gemensam större affär. Hur naturligt är icke detta samarbete mellan trenne folk som knappt i språkligt hänseende skilja sig från varandra. Och naturligast vore väl ett intimt samarbete mellan den organiserade arbetarklassen i Skandinavien.

Efter att ha slagit fast dessa drag av kulturell likhet diskuterar Flyg möjligheten att skapa en samnordisk folkhögskola för Nordens arbetarklass, och fortsätter:

Vilket lysande exempel för våra olyckliga kamrater i de krigförande länderna! Medan de förgöra varandra i sina nationers namn, bygga vi en gemensam borg för egna intressen mitt över tre nationers gränser. [...] Socialismens ljus till Skandinavians arbetarklass. Se där vårt motto.¹²⁸

Resonemanget, inklusive den avslutande frasen, ter sig snarast som en hybrid mellan å ena sidan *Kommunistiska manifestets* paroll att proletärer i alla länder ska förena sig och å andra sidan 1800-talets skandinavism och brödralfolksenighet, inte utan tendenser till självförhärlikande.¹²⁹ Som en utlöpare av dessa samnordiska strävanden – de omfattades också av personer i Flygs politiska närmiljö – genomfördes flera gånger gemensamma konferenser för Skandinavians revolutionära arbetarungdom, bland annat på Brunnsvik. Här träffade Flyg bland andra Eugène Olausson som höll ett storartat framförande om det världspolitiska läget. Det var kongressens bästa föreläsning, ansåg Flyg.¹³⁰ Olausson kom med

tiden även han att göra en ideologisk resa i riktning mot nationalsocialismen. Han är en av de fem norska marxister som studerats av Øystein Sørensen, och den med tiden mest fanatiska.

Här antyds två saker av betydelse när det gäller frågan om internationalism kontra nationalism. För det första att den nordiska enigheten fungerar som mellanläge och övergång, i det här fallet från en nationell politisk nivå till en internationell global motsvarighet i Kominterns skepnad. Potentiellt innebär detta också att vägen från den internationella till den nationella nivån, den andra färdriktningen, kunde gå över ett skandinavistiskt engagemang då världsrevolutionens exekutivkommitté i Moskva vänts ryggen. En sak som talar för denna möjlighet är att en del andra gestalter som gjort samma resa, exempelvis den ovan nämnde Olaussen, fanns just i denna samnordiska miljö.

För det andra är det intressant att notera att det bild- och formspråk som Flyg och flera andra Stormklockeskribenter använder ofta har påfallande nationella drag. Liksom Sven-Olov Lindholm senare skulle försöka förmå de svenska arbetarna att byta ut de röda fanorna mot svenska flaggor under 1 maj, försökte Flyg få samma svenska arbetare att istället för att fira de svenska flaggorna den 6 juni etablera samma dag som ”den röda flaggans dag”. Flyg översatte själv Oskar Hansens ”Sång till fanan” för att använda i dessa sammanhang.¹³¹ Den nationella beredvilligheten att ”offra sitt liv för sitt land” användes av Ture Nerman i en dikt med samma titel, då för att ge den framtida nationen en mer genomgående prägel av arbetarstat.¹³²

Att på detta sätt anamma nationella troper och förse dem med nytt innehåll är förvisso inte liktydigt med nationalism. Men det visar att man uppfattade delar av arbetarklassen som fosterländskt sinnad och därför bedömde det som viktigt att stil- och formmässigt hitta ett språk som kunde nå fram till denna grupp. Det är ett mönster som ligger väl i linje med Christer Strahls forskning om fosterlandsretorik i arbetarrörelsen, och förhållandet har för senare perioder fångats av bland andra Norbert Götz och Niels Kayser Nielsen. Den nordiska arbetarrörelsens partier och organisationer, även socialdemokratin, anammade under 30-talet allt oftare begreppet ”folk” på bekostnad av klassbegreppet. Termen rymde element av kulturell nationalism men

också ett starkt försvar av demokratin. Härigenom blev den något av ideologisk hybrid, formulerad för att vinna anklang men också för att avvärja nationalsocialistiska strömningar.¹³³ Existensen av en nationell språkdräkt visar dock också att det fanns möjlighet att i en senare fas fylla ut samma dräkt med annat innehåll.

Internationalism och prosovjetism

Den internationalistiska appell som inte riktades mot de nordiska länderna riktades mot den unga sovjetstaten. Dels rörde den det socialistiska statsbygget som sådant, dels solidariteten med den från Moskva styrda Kommunistinternationalen.

Flyg hade som sagt varit med redan på den kongress i maj 1917 då Sverges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) bildades. Efter den därefter följande utvecklingen i Ryssland följde så upprättandet av den Tredje internationalen 1919. Två år senare ställdes lojaliteten mot det revolutionära projektets säte i Moskva på prov genom Kominterns 21 teser. I dessa framgick villkoren för de nationella partier som skulle ansluta sig och därigenom räknas som sektioner av Komintern istället för oberoende partier. I Flygs personarkiv finns ett exemplar av teserna. Tes nummer 12 inskräper den omutliga centralismen:

12) De partier som tillhöra Kommunistiska Internationalen böra vara grundade på den demokratiska *centralisationens* princip. Under den nuvarande perioden av tillspetsat borgarkrig kommer det kommunistiska partiet endast att vara i stånd till att fylla sin plikt om det är organiserat på ett effektivt centralistiskt sätt, om en järnhård disciplin härskar och partiledningen, uppburen av partimedlemmarnas förtroende, utrustas med den mest vittgående makt, auktoritet och befogenhet.¹³⁴

Denna kompromisslösa centralism var som gjord för organisatorisk avspjälkning. I själva verket inleddes denna redan 1921 då ett fåtal ombud valde att återgå till ”trygghet och lugn under det borgerliga samhällets skydd” som Flyg beskrev avfällingarnas bevelsegrund. Majoriteten av det gamla SSV anammade dock Kominterns teser och bildade Sve-

riges kommunistiska parti. Begreppet ”socialdemokrati” rensades ur partinamnet, och partiets tidning *Folkets Dagblad Politiken* började i sidhuvudet att benämnas ”huvudorgan för Sverges Kommunistiska parti (sektion av Kommunistiska Internationalen)”, just som Kominterntes nummer 17 föreskrivit.¹³⁵

Som delegat för det Kominterntrogna kommunistpartiet fick Flyg flera gånger anledning att besöka Ryssland under ungdomskongresser och Kominternkongresser. I breven till hustrun Elsa uttrycker han ofta en längtan hem till Sverige och till familjen, och han gläds när det hos svenska värdar i Moskva plötsligt bjuds på en ”helsvensk” middag i form av ärtsoppa och pannkakor.¹³⁶ Men hemlängtan är inte värre än att hänförelsen över den ryska samhällsutvecklingen tar över: i Petrograd ser han hur arbetarbarn som tidigare varit utestängda från bildning och kultur får besöka Alexander III:s museum. I Röda armén möter han män besjälade av ordning, punktlighet och entusiasm. ”Här utbildas ej endast soldater utan vad lika viktigt är, det nya Rysslands medborgare”, slår Flyg fast, och ser i Röda armén ett stöd för det internationella proletariet i den förestående kampen mot den internationella reaktionen. Då den nya ekonomiska politiken sjösätts ses det inte som en eftergift för den förhatliga kapitalismen, utan tvärtom som ett medel att stärka Ryssland i dess pågående kamp mot kapitalismen.

När Flyg deltar i revolutionens femårsfest är han särskilt lyrisk. I Petrograd går han längs Nevskij Prospekt. Paradgatan badar i ljus. Affärernas skyltfönster strålar. Vid järnvägsstationen möter massorna upp ankommande gäster. Clara Zetkin och Grigorij Zinovjev ropas fram och håller spontana tal. De möts av ändlöst jubel. Dagen därpå sliter han sig från de andra delegaterna för att se den ryska ungdomen på nära håll. Återigen går han paradgatan Nevskij Prospekt fram tillsammans med studenter, soldater och arbetare, alla leende och jublande. ”Den dagen blev ett levande bevis på revolutionens och Sovjets allt starkare popularitet”, skriver Flyg. Då han besöker universitetet karakteriseras detta som ”min bästa upplevelse denna gång härute”. Det var en ”härlig ungdom, som här var samlad till utbildning för dagen och framtiden”. Det märks få eller inga sprickor i entusiasmen.¹³⁷

Ett särskilt kapitel i Flygs relation till den unga sovjetstaten är för-

hållandet till Lenin och dennes verk. Tidigt betraktades alltså Flyg som något av ungdomsrörelsens, men också partiets, Leninspecialist. Året efter Lenins död, 1925, fick Flyg således i uppgift att redigera en volym där den store ledarens tankar utvecklades. Eller rättare sagt – Lenin stod i förgrunden, men även andra centralt placerade ryska revolutionärer bereddes plats. Här fanns tal och texter av såväl Lenins hustru, reformpedagogen Nadezjda Krupskaja, som av Zinovjev, Kamenev, Stalin, Trotskij och Bucharin.¹³⁸ Såväl i Ryssland som i Sverige skulle det snart uppstå en kamp kring vilken politisk trosriktning som bäst katalyserade Lenins arv, och kampen kring denna exeges kom också att påverka Leninbokens användbarhet. Redan samma år som den kom ut avpolletterades Trotskij från krigskommissariatet av Stalin. Kamenev tog Trotskij parti i konflikten, med följderna att den trojka som stått i Sovjetstatens ledning med Stalin, Zinovjev och Kamenev som ingående parter allt tydligare började knaka i fogarna. Den tilltagande splittringen och kraven på renlärighet gjorde att Flygs bok snabbt blev obsolet.

Också i Flygs egen rörelse kom de kommande fraktionsstriderna i hög grad att gälla vem som bäst uttolkade Lenins arv. Inte minst gällde detta i förhållande till Zäta Höglund, Stormklockegenerationens store hjälte, men också andra. I Flygs rapportering från Kominterns fjärde kongress 1922 läggs stor vikt vid behandlingen av ”den norska frågan”. Rent praktiskt gällde detta en grupp norska partikamrater som ansåg att den järnhårda centralism som slogs fast i Kominternes drevs för långt. Man anklagade Komintern för att ha utvecklats från en ”sammanlutning av nationella partier till ett enda världsparti vari de nationella partierna direkt underordnas E.K.”, det vill säga Kommunistinternationalens exekutiva kommitté. Flyg å sin sida slog fast att man under rådande omständigheter inte hade råd med några som helst nationella särdrag i Komintern. Den norska frågan löstes på hösten 1923, som så ofta, med partisplittring. En del lämnade Komintern medan en del, bland andra Flygs vän från Brunnsvikskonferensen Eugène Olausson, lojalt stannade kvar.¹³⁹ De var båda hårda nog för kampen.

Även för Flyg var lojaliteten med Komintern total. Han citerade med gillande Zäta Höglund som i *Folkets Dagblad Politiken* pekat på att de norska kamraterna till synes inte fullt ut förstått den centralistiska

principen.¹⁴⁰ I inledningen till sin bok om Lenin pekade han tydligt ut Kommunistiska internationalens kollektiva plikt att efter Lenins fränfalle med hjälp av dennes verk befästa och fördjupa den teoretiska och ideologiska enheten.¹⁴¹ Det var Komintern som förvaltade Lenins arv. Dess exekutivkommitté gjorde de auktoritativa tolkningarna.

Senare föll dock den tidigare så omhuldade Zäta Höglund själv på grund av bristande teoretisk exeges. Han uteslöts ur Komintern 1924, och kallades då av Flyg och de rättrogna för inget annat än renegat och opportunist. Enligt Zinovjev hade Höglund inte förstått den centralistiska principen, han obstruerade mot den officiella synen på religionen, och var ett verktyg för borgarklassen.¹⁴² Så tyckte också Flyg. Höglund var alltså hyllad 1923, utesluten 1924 och föraktad 1925. Historien illustrerar väl hur snabbt det kunde gå utför i en rörelse som strävade efter renlärlighet.¹⁴³ Liksom Vennerström efter 1921 kom Höglund att återgå till socialdemokratin, dock med större ambivalens. Statsråd blev han följdriktigt aldrig, däremot chefredaktör för *Social-Demokraten* och finansborgarråd i Stockholm. Memoarerna röjer, föga förvånande, viss bitterhet. Men bland dem som gick med Komintern 1923 fanns många som sedermera blev nazister, säger han. Man kan här också ana viss belåtenhet. Udden är explicit riktad mot Nils Flyg.¹⁴⁴

Behandlingen av den norska utbrytargruppen och av den gamle kompanjonen Zäta Höglund slår en bro till det tema som för Flyg var det kanske mest centrala, och som redan antytts ett flertal gånger: behovet att söka den sanna socialismen och att slå ned på varje tendens till svek mot denna. Själv hade han gjort sina val 1917 och 1921. Polemiken mot den högersocialistiska socialdemokratin var ett självklart tema, liksom mot förmenta kommunister som inte förmådde ta konsekvensen av sitt ställningstagande och inordna sig i Kominterns arbete. De var inte hårda nog för saken. Med tiden var det en anklagelse som också drabbade Flyg.

Den sanna och den svikna socialismen

Viljan att inkarnera den sanna socialismen samt beskyllningar mot de som inte ansågs göra det var tidigt återkommande drag i Flygs texter. Det var en logisk konsekvens av partisplittringarna. Redan i de broschyrer

som tidigare refererats, *Dagens hårda verklighet* och *Sverige följer med sin tid* skickar Flyg sina giftpilar, allt som oftast mot ”högersocialisterna” i socialdemokratin som förrått antimilitarismen och inte bara accepterat det kapitalistiska samhället utan också aktivt ställt sig på dess sida.

Lagom till valstriden 1928 gav Flyg ut ytterligare en propagandaskrift, *Antingen – eller?* I allt fokuserar Flyg här på socialdemokratiens förborgerligande. Utgångspunkten är att borgare och socialdemokrater förenas i sin front mot kommunismen. Men enligt Flyg sträcker sig enigheten bortom antipatin mot Moskva och långt in i sakpolitiken. Skiljer det exempelvis något i militärfrågan? Var inte Per Albins tal om folkhemmet i själva verket en bekännelse till den borgerliga fosterländskheten? Och ville man inte i fackorganet *Metallarbetaren* att arbetarna skulle beakta näringslivets ”tryckta läge” istället för att föra sin egen talan? Uppvaktade man inte tillsammans med borgarna kungen på 70-årsdagen? I ingen av dessa frågor kring militarism, nationalism, kapitalism eller monarki hade socialdemokratin förmått att agera på det sätt som man kunde vänta sig av en socialist. Istället för att samla massorna mot kapitalismen hade man de facto samlat dem för kapitalismen, ja, socialdemokratin hade rentav räddat kapitalismen från sin undergång. Tydligare än så kunde sveket mot den sanna socialismen inte formuleras. Socialdemokraterna backade dessutom upp det ”krämarnas rövarband”, Nationernas förbund, varifrån det kommande kapitalistiska kriget mot Sovjetunionen organiserades. Att socialdemokraterna genom stöd för NF ställde sig vid kapitaliststaternas sida för att hindra uppbyggandet av en arbetarstat varhelst den uppstod – det kunde som tidigare sagt även gälla Tyskland – var också något Flyg stötte sig på.¹⁴⁵

Nu, slöt Flyg resonemanget, gällde det för de arbetande massorna att ”välja den samhällsordning som symboliseras av den röda fana, vilken sedan november 1917 svajar över Sovjet-Unionen”.¹⁴⁶ Det var en ganska djärv retorik inför det val som eftervärlden känner som ”kosackvalet”, och som resulterade i ett kännbart tapp av mandat för socialdemokratin. För Flygs kommunistparti gick det dock bra. Flyg kom själv in i riksdagen. Lojaliteten med Sovjet och Komintern kom dock att omprövas snabbt och även Flyg själv fick möta anklagelser om svek och bristande trohet mot Kominterns ideal.

Brottet med Komintern

Även om fronten mot socialdemokratin till synes var kompakt ansågs den från Moskvas horisont inte som kompakt nog. En ny opposition, med kommande män som Hugo Sillén, Sven Linderot och den nya Stormklockeredaktören Gustav Johansson, bedömde med stöd av Komintern att valsegern 1928 hade vunnits till priset av högeravvikelser. Frågorna gällde bland annat antimilitarismen, som ansågs ha blivit för stark, och huruvida Sverige skulle betraktas som en fullt utvecklad imperialiststat i Lenins mening och därmed omöjligen neutralt i framtida blockkonflikter mellan socialismens Sovjet och de imperialistiska staterna. Till detta lades också det mer futila faktumet att Flygs parti ställt in en 1 maj-demonstration på grund av regn. Frågan kulminerade under sommar och höst 1929.

Under sommarens möte med Kommunistinternationalens exekutivkommitté framträdde det svenska partiet med dubbla delegationer. I den ena ingick Flyg. Han hade föresatt sig att anklagelserna från Komintern i själva verket byggde på en serie missförstånd som kunde klaras ut. Den andra leddes av Hugo Sillén.

Flygs ambitioner kom helt på skam. Stora delar av Kommunistinternationalen förhöll sig solidariska med Silléngruppens kritik. Den tyske delegaten Walter Ulbricht, i tidens fullbordan bemärkt som Östtysklands grundare och mångåriga ledare, hävdade att det fanns rena borgare på den svenska particentralen.¹⁴⁷ Kominterns nye ordförande efter den 1926 avpolletterade Zinovjev, Dmitrij Manuilskij, sade i sitt slutord vid exekutivens plenum följande:

Vi övergår till vår svaga punkt – till det svenska kommunistiska partiet. Jag vill inte här slå an någon hänfull ton mot det svenska partiet. Vi vill inte gissla det utan hjälpa det att komma ur den opportunistiska sumpen. Kamrat Flyg har här hållit ett längre tal, och på detta kamrat Flygs tal måste vi framför allt ingå. Det var mycket karakteristiskt [...] Ni har gjort fel, vi har underkastat dessa en kritik – ty fel låter sig korrigera [...] Men dessa fel är inte så farliga som tendensen, att hålla fast vid dessa fel, som vi har sett här av kamrat Flygs tal [...] I det att kamrat Flyg försva-

rade C.K:s åtgärder, upprepade han faktiskt hela den opportunistiska argumentation, som vi bekämpar.¹⁴⁸

Att Manuilskij också gav det svenska partiet beröm för sitt sätt att fullgöra rapporteringsskyldigheten till Komintern hjälpte inte upp det samlade omdömet.¹⁴⁹

Med Flygs ovilja till bot och bättring låg vägen mot partisprängning öppen. Kominterns exekutiv krävde lojalitet av de personer som besatt viktiga positioner. Bland annat skulle Karl Kilbom, redaktör på *Folkets Dagblad* och på Flygs sida i striden, bytas ut mot den Kominternlojale Stormklockeredaktören Gustav Johansson. Flyg och Kilbom-falangen höll emot. På ledarplats i *Folkets Dagblad* frågade man sig retoriskt om man skulle vara en sekt eller ett massparti, och uttryckte förhoppningar att den kommande kongressen skulle återskapa den eniga kampfronten.¹⁵⁰ Notabelt i sammanhanget är att utgångspunkten i ledartexten är att den svenska oppositionsgruppen skadade Komintern. Manuilskijs utskällning till trots ansåg man sig således principiellt lojal med Komintern som institution. I brev till partikamraten Paul Almén skrev Flyg att det nu gällde att "värna det vi kalla Komintern mot de som företråda den men som ej representera dess innehåll".¹⁵¹ På samma sätt som man från Kominterns sida ansåg att Flyg bröt mot den sanna socialismen, ansåg Flyg således att den för tillfället sittande Kominternledningen förbröt sig mot samma sanna socialism. Anklagelsen om revisionism och opportunism kunde riktas åt båda hållen. Självklart ansåg Flyg att han fortfarande stod på Lenins sida, och att det var motståndarna som svek det leninistiska arvet.¹⁵²

Den 9 oktober 1929 suspenderade den tillreste representanten för Kominterns exekutivkommitté majoriteten av arbetsutskottets ledamöter. Det hela utlöste ett kolossalt tumult, där de olika falangerna barrikaderade sig i olika partilokaler och tidningsexpeditioner. I *Folkets Dagblad*, som följde med Flyg och Kilbom-falangen, talades i upprörda ordalag om förbrytelsen mot partiet, men också mot Lenin. Upprorsmakarna, eller "revolverhjältarna" som de kallades då Hugo Sillén beskyllts för att ha använt vapen i kuppen, uteslöts demonstrativt ur partiet. I *Stormklockan*, som följde med Sillén, Linderot och Johansson-falangen, skrevs

istället att ”opportunisterna” i ”partihögern” hade ”kastat masken”. Den principiella lojalitet med Komintern som Flyg företrädde underkändes totalt, och man hävdade att betoningen i det kvarvarande partinamnet Sveriges kommunistiska parti nu låg på det första ledet: man hade anträtt vägen mot nationalism och socialfascism.¹⁵³

Den samlade konsekvensen av uppståndelsen var att två partier med det identiska partinamnet Sveriges kommunistiska parti skapades. Hugo Silléns kommunistparti var formellt en sektion av Komintern. Denna beteckning dröjde sig kvar på förstasidans sidhuvud också i *Folkets Dagblad*, Flygfalangens huvudorgan, men kom under 1930 att tas bort. Även detta visar att brottet mot Komintern egentligen var oönskat. Sillénpartiet grundade samma år *Ny Dag* som sitt nya huvudorgan, där Gustav Johansson blev redaktör.

I november sammankallade det ombildade Sveriges kommunistiska parti till sin åttonde kongress. Det var alltså inte den första kongressen – liksom Sillénkommunisterna bar Kominternanslutningen vidare, så gjorde Flyg och Kilbom anspråk på att företräda kontinuiteten bakåt. På förstasidan av *Folkets Dagblad* var det nu Nils Flyg, ”partiets ordförande”, som kallade till rådslag.¹⁵⁴

Sammanfattning

Så var grunden lagd för det som småningom skulle bli Nils Flygs ”eget” parti. Vägen dit hade rymt många resor; från gökottorna i ungdomsklubben i Nacka till Kominterns kongresser i Moskva, från bildningsarbete och kulturell upprustning till klasskamp, från ungdomlig opposition till partiledarskap och riksdagsplats, från vänstersocialism till hårdskuren leninism. I en opublicerad uppsats karakteriserar idéhistorikern David Brolin Flygs tidiga idéutveckling, som i princip inte berörs av Håkan Blomqvist, som just en utveckling från en öppen vänster-socialistisk ideologi till en alltmer dogmatisk leninism.¹⁵⁵ Det finns gott stöd i källmaterialet för en sådan tolkning. I själva verket var det just fasthållandet vid uppfattningen om den strikta leninismen som förde Flyg ut på ytterligare en resa: från att själv helt osentimentalt ha avskilt de opportunisterna som inte följde Kominternlinjen till att själv bli

bortskuren – men samtidigt sturskt hävda att det var Komintern som för tillfället behärskades av opportunister. Några tvivel på leninismen följde till synes inte med i brytningen med Moskva.

Att i likhet med Blomqvist beteckna Flyg som en "hårdstensbolsjevik" är således korrekt, i vissa fall till och med hårdare och renlärigare än bolsjevikerna själva. Flyg stödjer socialismens grundläggande trop om det kapitalistiska systemets orättfärdighet, baserat på att arbetets värde tillfaller arbetsköparen och inte den som utfört det. Utvecklingar av det antikapitalistiska temat, inte minst Lenins imperialismanalys och uppfattningen att kapitalismen genom profithungrig överproduktion skapar kriser den är oförmögen att lösa, finns tydligt närvarande. Även idén om ententestaternas kvarstående maktbefogenheter inom NF som ett uttryck för kapitalismens repressiva drag faller väl in i ramen. Eftersom kapitalismen aldrig kommer att acceptera att dess maktbefogenheter krossas, kommer varje försök till arbetarmakt att mötas med vapen. Att fred och kapitalism är möjliga att sammanföra är således en chimär, understödd av borgare och lurade socialdemokrater. Lenin åberopas som stöd för analysen i sin helhet.

Med vetskapen om i vilken idémiljö Flyg småningom skulle hamna finns dock antydningar till sprickor i hårdstensbolsjeviken som är intressanta att notera. Ett exempel är den skandinavistiska tendensen. Rent praktiskt fanns naturligtvis nära språkliga band med nordiska rörelsekamrater som gjorde att detta umgänge flöt lättare än med många andra nationaliteter. Till de potentiella sprickorna i den principiella internationalismen hör också användandet av nationella troper i kampen om den svenska arbetarklassen, liksom godkännandet av premissen om den sovjetiska kommunismen som en "österens socialism".

Mest intressant är dock synen på Tyskland som en potentiell arbetarstat. Det finns här förvisso skäl att påminna om den inledningsvis nämnda risken för anakronismer. Tron på den tyska potentialen var brett omfattad av många kommunistiska och socialistiska schatteringar som senare inte kom att utvecklas mot nazism. Utgångspunkten var ofta den att Tyskland och Sovjetunionen hade gemensamma intressen, inte minst ett motstånd mot Versaillesfreden. Varianter på detta tema utvecklades också i de radikalkonservativa miljöerna i Tyskland som nämnts. Ställd

bredvid Flygs kontinuerliga strävan efter sann socialistisk renhet kunde dock denna syn på Tyskland bli potentiellt toxisk, särskilt i takt med att Sovjetunionens stjärna kom att dala för Nils Flyg. I den tumultartade upplösningsfasen av det tyska kejsarriket inföll flera händelser som kunde tolkas som att de arbetande massorna äntligen höll på att resa sig. I april 1919 utropades Bayern till socialistisk republik. Mest betydelsefullt var dock det så kallade spartakistupproret i januari 1919, med Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht som frontfigurer. Socialdemokraten Friedrich Ebert hade provisoriskt anförtratts regeringsmakten efter kejsarens abdikation, och socialdemokraten Gustav Noske blev tillfällig försvarsminister. Då spartakistupproret slogs ned var det således två socialdemokrater som bar ansvaret. På samma sätt som Luxemburg och Liebknecht hyllades som martyrer i vänstersocialistisk press blev Noske ansedd som en niding. Det gällde också i *Stormklockan*. Klyftan mellan den ungdomliga vänsteroppositionen och ”högersocialisterna” fördjupades med spartakistupproret som erfarenhet.

Men minnet av den tyska arbetarresningen levde tydligt kvar. Några år senare såg Flyg återigen hur just de tyska socialdemokraternas ”bankrutt” manade fram en medvetenhet om klasskampens hårda nödvändighet. Återigen var det just Tyskland som ansågs som den spelplats där den proletära kampen för tillfället var mest brännande.¹⁵⁶ Till detta kan också läggas Flygs förståelse av Nationernas förbund som en nödortfölg maskering av de kapitalistiska och militaristiska intressen vars främsta intresse var att exploatera det tyska folket. Principiellt lojal mot det leninistiska arvet, men utsparkad från Komintern och Moskva, fanns i denna syn på den tyska situationen en god grund för en alternativ socialistisk analys.

Flyg var nu, tillsammans med Karl Kilbom, centralfigurer i den upplaga av Sveriges kommunistiska parti som allmänt kallades för ”Kilbomarna” för att undvika sammanblandning. Det Kominternrogna kommunistpartiet kallades följdriktigt ”Sillénarna” efter sin frontfigur Hugo Sillén. Kilboms och Flygs parti bytte 1934 namn till Socialistiska partiet, ett namn partiet sedan skulle upprätthålla tills det lades ned, mot slutet med tillägget Sveriges socialistiska parti. Partipolitiskt och ideologiskt positionerade man sig mellan ”högersocialisterna” i

socialdemokratin och ”oxkommunisterna” bland de Kominterntrogna Sillénarna. Det var som Bernt Kennerström visat en svår balansgång att gå, men än så länge fanns det här ett politiskt utrymme att exploatera.